

ГЕОХІМІЧНА ТИПОЛОГІЯ ПОСЕЛЕНСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: поселенські ландшафти, антропогенний вплив, геохімічні ландшафти, ландшафтно-геохімічні параметри

Віталій Присакар¹

¹ к. геогр. н., доцент кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії,

Галина Ковбінська²

² к. геогр. н., асистент кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Поселенські геосистеми (ПГС) – ареали максимального антропогенного впливу, пресу на природу, найглибших змін речовинного складу і структурної організації ПТК, заміни їх якісно іншими природно-антропогенними поселенськими (міськими та сільськими) геосистемами. Вони “контролюють” і підпорядковують своєму впливу природне середовище значних територій.

В даний час в дослідженні міських та сільських поселенських геосистем виділяється декілька основних “типологічних ліній”, напрямків їх вивчення та класифікації: типологія населених пунктів за чисельністю населення; функціональна типологія; типологія за місцем ПГС в територіальному розподілі праці; типологія за економіко-географічним положенням, які доповнюють функціональну типологію; генетична типологія.

В процесі дослідження нами виділена ще одна типологія ПГС – за ландшафтно-геохімічними структурами. Ландшафтно-геохімічна типологія ПГС проведена на основі карти “Геохімічні ландшафти” Чернівецької області, яка складена В.М.Гуцуляком (1987) з доповненням автора. В основі виділення цієї карти лежать загальні принципи науки про ландшафти, зв'язки між природними компонентами (гірськими породами, рельєфом, кліматом, водами, ґрунтами і рослинністю), геохімічні властивості і особливості міграції елементів (1, 3).

Чернівецька область – це регіон складної ландшафтно-геохімічної структури. Геохімічні ландшафти на території Чернівецької області виділені на основі аналізу вмісту і міграції хімічних елементів у природних територіальних комплексах, біологічного кругообігу речовин, інтенсивності водообміну, характеру геохімічних спряжень і контрастності між автономними і підлеглими ландшафтами.

Типи і підтипи ландшафтно-геохімічних систем виділяються за особливостями біологічного кругообігу речовин. В межах області представлено п'ять типів ландшафтно-геохімічних систем: лісостеповий, лучностеповий, лісолучний, лучний, гірський хвойно-широколистяний і хвойний, а також 11 підтипів: 1) середньогірський лісовий Буковинсько-Карпатський; 2) низькогірський лісолучний Буковинсько-Карпатський; 3) середньогірський лісовий Перкалабський; 4) лучно-лісовий Прикарпатський; 5) Багненський

заболочений; 6) лісолучний Сіретський; 7) широколистяно-лісовий Хотинський; 8) лісостеповий Прут-Дністровський; 9) лучностеповий Придністровський; 10) лучно-долинний (великих рік) Припрутський; 11) лучний передгірських і гірських долин Буковини (2).

Класи ландшафтно-геохімічних систем виділені за особливостями водної міграції в ґрунтовому горизонті А типоморфних елементів- кальцію, магнію, натрію, хлору, заліза, водню. Якщо розміщення вищих таксонів підпорядковано зональності, то для нижчих таксонів, починаючи із класу, це не характерно. На території області представлено 7 основних класів: кислий і сильно кислий (H^+, H^+); кислий і слабо кислий (H^+); слабокислий ($H^+, - Ca^{2+}, H^+$); кисло-глеєвий ($H^+ - Fe^{2+}$); перехідний від кислого до кальцієвого ($H^+ - Ca^{2+}$); карбонатний (Ca^{2+}); гіпсовий ($Ca^{2+} - SO_4^{2-}$).

Виділяючи роди ландшафтно-геохімічних систем, ми враховували інтенсивність водообміну, співвідношення між гіпсометричним рівнем та розчленованістю поверхні. Виділено три основних роди ландшафтно-геохімічних систем: елювіальний (автономний), супераквальний і субаквальний і ряд проміжних – транселювіальний, трансаккумулятивний, транселювіально-аккумулятивний та ін. Рід елювіальних ландшафтно-геохімічних систем займає верхні гіпсометричні рівні – вододіли, високі тераси, включаючи їх пологі схили. Ґрунтові води залягають глибоко, ґрунти не оглеєні. Супераквальний рід ландшафтно-геохімічних систем розташований на низьких гіпсометричних рівнях – низьких терасах великих рік та днищах долин малих рік. Ґрунтові води залягають тут неглибоко, часто спостерігається оглеєння ґрунтів. Аквальні – це підводні ландшафти: днища річок, озер.

Найменшою таксономічною одиницею ландшафтно-геохімічних систем є вид, який виділяється на основі геолого-геохімічних особливостей гірських порід, які складають даний ландшафт. На картосхемі ландшафтно-геохімічних систем Чернівецької області виділено 9 видів. Серед них ландшафтно-геохімічні системи на: 1) лесовидних суглинках, елювіально-делювіальних відкладах вододілів і схилів пліоцен-четвертинного віку; 2) суглинках з включенням гіпсу, які підстилаються гіпсо-ангідритним горизонтом; 3) глинах і суглинках, з обломками вапняку, вододілів і схилів пліоцен-четвертинного віку; 4) суглинках (переважаючи важкі) і глинах елювіально-делювіальних, часто порушених зсувами (пліоцен-четвертинного віку); 5) щебнисто-суглинистих елювіальних і колювіальних відкладах на корінних (головним чином флішових) породах Карпатських хребтів (четвертинні); 6) вапняках і гіпсах (у відслоненнях) на схилах річкових долин і міжріччя (товтри) неогенового віку; 7) піщано-галькових породах, супісках, суглинках, намулах, глинах (долини малих рік), алювіальних відкладах заплави і днища долин малих рік (сучасні); 8) галькових наносах, пісках, супісках, суглинках (важкі – з басейну р.Сірет), лесовидних суглинках (на середніх терасах р.р.Дністра, Черемошу, Прута), алювіальних відкладах річкових терас (четвертинного віку); 9) галькових (карпатських) наносах, пісках,

суглинках (басейну р.Сірет), лесовидних суглинках і викопних глинах, алювіальних відкладах річкових терас верхньопліоценового (неогенового) віку.

На основі аналізу ландшафтно-геохімічної карти та карти населених пунктів зроблена спроба типології поселенських геосистем області із врахуванням ландшафтно-геохімічних параметрів, які мають важливе екологічне значення (табл.1).

Таблиця 1. Типологія поселенських геосистем за ландшафтно-геохімічними параметрами (фрагмент)

№ п/п	Ландшафтно-геохімічні параметри	Рел'єф		Грунти				Грунтові Води			Радіація мкР/год
		Крутизна схилів, град.	pH	% гумусу	потужність Гумусового гориз., см	мех. склад	пористість	глибина	Мінералізація, г/л	Жорсткість, г/е к/л	
1	ЛГС	Лучно-степові, кальцієві, елювіальні на лесовидних суглинках (Код А – 1 – 1 – 3)									
	Ландшафтно-геохімічні показники	5.0	7.0	4,8	75	20	52	20	1.0	13.1	0.60
	Населені пункти	Бабино, Прилипче, Рудна, Вимушів									
15	ЛГС	Середньолісостепові, кисло-кальцієві, транселювіально-аккумулятивні на лесовидних суглинках (Б-2-8-3)									
	Ландшафтно-геохімічні показники	10	5,9	3,6	44	20	52	4	0,67	9,9	0,43
	Населені пункти	Топорівці, Колінківці, Грозинці, Шилівці, Бочківці, Малинці, Кліш-ківці, Зарожани, Ширівці, Владична, Недобоївці									
37	ЛГС	Лучнолісові, кисло-глеєві, транселювіально-супераквальні на суглинках і глинах (Ж-7-6-6)									
	Ландшафтно-геохімічні показники	15	4,5	3,0	20	25	55	3	0,40	5,8	0,96
	Населені пункти	Їжівці, Верхні Петрівці, Аршиця, Межиріччя, Стара Красношора									
39	ЛГС	Лісолучні, кислі, транселювіальні на суглинках і глинах (3-8-4-6)									
	Ландшафтно-геохімічні показники	20	5,1	5,0	21	25	55	8	0,44	6,0	0,44
	Населені пункти	Долішній Шепіт, Лопушна, Лепечі, Фальків									

Виділено 40 типів ПГС за їх приуроченістю до ландшафтно-геохімічних структур. Кожний тип характеризується певним набором ландшафтно-

НАУКОВІ ЛАНДШАФТНІ ЧИТАННЯ

присвячені пам'яті д. геогр. н., проф. Малишевої Людмили Леонідівни
географічний факультет
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, 15 листопада 2024 р.

геохімічних параметрів і показників окремих природних компонентів. Важливе значення для міграційних процесів має крутизна схилів. Серед показників стану ґрунтів виділяють лужно-кислотні умови (рН), вміст гумусу, потужність гумусового горизонту, механічний склад, пористість, показників стану ґрунтових вод - глибину залягання, мінералізацію, жорсткість. Важливим показником виступає радіація. Кількість показників можна істотно збільшити. Для цього потрібна значна аналітична база даних окремих природних компонентів.

Загалом, всі типи ПГС мають свої коди, що дозволяє виявити різноманітні кореляційні залежності між геохімічними показниками, окремими геохімічними параметрами і станом здоров'я населення.

- Гуцуляк В. М. Ландшафтна екологія [Електронний ресурс] : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. М. Гуцуляк, Н. В. Максименко, Т. В. Дудар. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 284 с. – режим доступу: <http://elib.chdtu.edu.ua/e-books/4422>
- Гуцуляк, В. М. Ландшафтна екологія. Геохімічний аспект [Текст] : навч. посіб. / В. М. Гуцуляк. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.
- Малишева Л.М. Геохімія ландшафтів: Навч.посібник.– К.: Либідь, 2000. – 472 с.
- Малишева Л.М. Ландшафтно-геохімічна оцінка екологічного стану території. – К.: РВЦ “Київ ун-т”, 1997. – 264 с., 85
- Малишева Л.П. Еколого-геохімічна оцінка ландшафтів України. – К., 1998. – 236с.
- Присакар В.Б. Еколого-геохімічний аналіз та оцінка поселенських ландшафтів (на прикладі Чернівецької області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец.-11.00.01- Фізична географія, геофізика та геохімія ландшафтів / В.Б.Присакар.- Чернівці, 2002.-22с.